

Затонацька Т. Г.,

Шиманська О. А.

ДЕРЖАВНЕ ІНВЕСТУВАННЯ У РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Висвітлено основні тенденції державного інвестування в науково-дослідну інноваційну діяльність у сучасних умовах. Розглянуто досвід державного фінансування науково-дослідної діяльності у деяких країнах ЄС, США та Росії. Сформульовано рекомендації щодо залучення інноваційних розробок у виробничий процес та стимулювання підприємств до інноваційної діяльності.

Ключові слова: державні інвестиції, інноваційний розвиток, науково-дослідні установи, державний бюджет.

Реалізація Національного плану дій на 2013 рік у вирішенні питань удосконалення управління державними фінансами в Україні закладає міцне підґрунтя для підвищення ефективності державних інвестицій.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України за 2012 рік зазначається, що необхідність підвищення конкурентоспроможності національної економіки пов'язана з недостатнім рівнем інноваційної активності вітчизняних підприємств (13,8 % усіх підприємств у 2010 р. та 16,2 % у 2011 р.) і невисокими обсягами реалізації інноваційної продукції (3,8 % від загального обсягу в 2011 р.). Тому Президентом України було визначено пріоритети у напрямі розкриття інноваційного потенціалу, а саме: активізації державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів і програм у реальному секторі економіки; активного використання фіскальних стимулів та інвестування у впровадження сучасних технологій у промислове виробництво; розвитку виробництва високотехнологічної продукції¹.

Бюджетні інвестиції – рушійна сила інноваційного розвитку країни, оскільки створення привабливого інвестиційного клімату для приватних структур є тривалим процесом. Державні інвестиції, спрямовані на фінансування розвитку інноваційного виробництва та здійснення фундаментальних досліджень, закладають основу для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Розширення системи міжгалузевих та регіональних зв'язків завдяки бюджетному фінансуванню інвестиційних проектів та програм у відповідних сферах сприяє залученню приватних інвесторів у майбутньому.

Серед українських авторів досліджень із цієї проблематики необхідно виокремити праці Т. Єфименко, В. Базилевича, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова, В. Гейця, П. Орлова, В. Комарова, І. Луніної, в яких аналізуються проблемні аспекти розвитку механізмів державного фінансування інвестиційної діяльності, обґрунтовуються джерела формування та напря-

¹ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – С. 54.

ми використання коштів бюджету розвитку, розглядаються питання пріоритетного відбору об'єктів державного інвестування тощо.

У вітчизняній і зарубіжній практиці є багато підходів до визначень бюджетних інвестицій. Поняття державних інвестиційних видатків може трактуватися в різних аспектах:

- державні видатки на розвиток транспортної та житлово-комунальної інфраструктури;
- видатки державного бюджету на капітальні потреби;
- видатки державного бюджету, а також компаній, що перебувають у державній власності, та здійснюються за рахунок державних дотацій на капітальні потреби;
- видатки державного бюджету, що впливають на сукупну продуктивність факторів економічного зростання в довгостроковому періоді.

Згідно з Бюджетним кодексом України, інвестиційна програма (проект) — це комплекс заходів, визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки й спрямованих на піднесення окремих галузей, секторів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється з використанням коштів державного та/або місцевих бюджетів чи шляхом надання державних та/або місцевих гарантій².

Українські та російські вчені розглядають бюджетні інвестиції здебільшого як капітальні видатки. Так, Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України визначає такі інвестиції як інвестиційні кошти, спрямовані на створення або відновлення основних фондів, джерелом яких є Державний бюджет України, бюджет Автономної Республіки Крим, інші місцеві бюджети, власні та позичкові кошти державних підприємств, установ та організацій³.

У зарубіжній практиці бюджетні інвестиції є видатками розвитку, спрямованими на підвищення економічної активності приватного сектору. Інвестиційна діяльність держави — вагомий інструмент економічного зростання, який спрямовується не лише на підвищення рівня життя, а й створює стимули для залучення приватних інвестицій в економіку.

Однією з основних проблем у сфері державних інвестицій у країнах із низьким рівнем доходу на одну особу є мала віддача від інвестування як у сферу матеріального виробництва, так і в соціальні проекти, головним чином, через обмеженість інформації у процесі відбору проектів та їх реалізації, неефективний розподіл ресурсів і низький рівень технічної експертизи проектів. Приватні інвестиції також мають низький рівень віддачі через відсутність відповідної бази, що закладається за державної підтримки. Ство-

² Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50—51.

³ Про затвердження Положення про порядок консервації та розконсервації об'єктів будівництва (Положення, п. 1.2) : наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 21.10.2005 № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.19853.0>.

рення бази для приватних інвестицій за допомогою державних називається “інвестиціями у процес інвестування”⁴.

Під час фінансування інвестиційних видатків виникають такі проблеми згідно із західною економічною теорією:

- недостатнє фінансування інвестицій у суспільний капітал та перерозподіл коштів на користь короткострокових проектів з огляду на політично мотивовані рішення щодо пріоритетів бюджетних видатків;
- надмірний обсяг державних інвестицій та їх спрямування у сфери, до яких залучати бюджетне фінансування недоцільно;
- ризик неефективності контролю за витрачанням інвестиційних коштів;
- прогалини в методології оцінювання оптимального обсягу інвестицій⁵.

Державні інвестиційні видатки впливають на економічний розвиток країни шляхом змін таких показників та умов економічного середовища:

- підвищення сукупної продуктивності факторів виробництва;
- зростання обсягу капіталозабезпечення в економіці⁶;
- зміна рівноважного обсягу приватних інвестицій;
- зміна умов впровадження заходів бюджетно-податкової політики, що пов’язано зі здійсненням державних інвестицій (зміна рівня державного боргу, ефективних податкових ставок тощо)⁷;
- зміна інституційних факторів економічного розвитку⁸.

Державними інвестиціями управляють державні й місцеві органи державної влади та органи управління, що охоплює планування, визначення умов і виконання конкретних дій в інвестуванні бюджетних і позабюджетних коштів. Рішення стосовно державних інвестицій приймаються на підставі прогнозів економічного та соціального розвитку країни, схем розвитку й розміщення продуктивних сил, цільових науково-технічних і комплексних програм та техніко-економічних обґрунтувань, що визначають доцільність цих інвестицій (ст. 13).

У ст. 3 Закону України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991 № 1560-ХІІ інноваційну діяльність визначено як одну з форм інвестиційної діяльності, яка здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу.

⁴ *Collier P.* Managing Resource Revenues: Lessons for Low Income Countries / P. Collier, A. Venables // African Economic Research Consortium 2008 Annual Conference.

⁵ How much does investment drive economic growth in China? / D. Qin, M. A. Cagas, P. Quising, X.-H. He // Journal of Policy Modeling. – 2006. – № 28. – P. 751–774.

⁶ *Poncet S.* Financial Credit Constraints in China: firm-level Evidence / S. Poncet, H. Vandenbussche, W. Steingress // China Economic Review. – 2010. – Vol. 21. – № 3. – P. 411–422.

⁷ *Leeper E. M.* Government investment and fiscal stimulus / E. M. Leeper, T. B. Walker, C. S. Yang // Journal of Monetary Economics. – 2010. – № 57. – P. 1000–1012.

⁸ *Tapiero C. S.* Sustainable Infrastructure Investment with Labor-only Production / C. S. Tapiero, K. Kogan // International Journal of Production Economics. – 2008. – № 113. – P. 876–886.

Важливу роль у сфері регулювання інноваційної діяльності відіграє Закон України “Про інноваційну діяльність”, в якому вказано головні напрями такого регулювання. У п. 1 ст. 3 Закону визначено, що головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних, екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

За ст. 6 Закону державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення й підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування та реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази й економічних механізмів для підтримки й стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, які кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Міністерство фінансів України відповідно до Бюджетного кодексу України фінансує пріоритетні напрями, подані у вигляді державних програм та інвестиційних проектів. До видатків, які здійснюються з державного бюджету, належать видатки на:

- фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення;
- міжнародні наукові та інформаційні зв’язки державного значення;
- державні програми підтримки регіонального розвитку й пріоритетних галузей економіки;
- державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв’язку, телекомунікацій та інформатики;
- державні інвестиційні проекти;
- інші програми, які мають виключно загальнодержавне значення.

Також правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Конституція України, Закони України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, Стратегія інноваційного розвитку Украї-

ни на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, Національний план дій на 2013 рік та Програма економічних реформ на 2010–2014 роки.

У світовій практиці інноваційний розвиток країни вимірюється загальним показником – глобальним інноваційним індексом, що є узагальненим для визначення рівня інновацій в країні (табл. 1)⁹.

Таблиця 1

Глобальний інноваційний індекс, 2012 р.

Місце	Країна	Загальний бал	Інноваційні витрати (бал)	Інноваційна ефективність (індекс)
1	Швейцарія	68,2	68,5	01,01
2	Швеція	64,8	60,7	00,88
3	Сінгапур	63,5	52,0	00,69
4	Фінляндія	61,8	56,1	00,83
5	Великобританія	61,2	54,5	00,80
6	Нідерланди	60,5	58,2	00,92
7	Данія	59,9	52,5	00,78
8	Гонконг	58,7	45,5	00,63
9	Ірландія	58,7	49,9	00,74
10	США	57,7	49,1	00,74
63	Україна	36,1	34,2	00,90

Складено за: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>.

За глобальним інноваційним індексом за 2012 р. Україна посідала 63-тє місце у світі, що не можна вважати задовільним результатом. Порівняно із ситуацією з іншими країнами, інноваційна складова української економіки потребує впровадження стимулюючих заходів. Доцільно розвивати інноваційний потенціал шляхом удосконалення управління державними інвестиційними програмами, що стосуються розроблення та впровадження інноваційних технологій.

Утвердження інноваційної моделі економіки визначено ключовим пріоритетом Програми економічних реформ¹⁰. Процеси інтеграції України у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інноваційної моделі розвитку, в якій роль головного джерела тривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їх технологічне застосування. Наука й інновації розглядаються не тільки як фундамент

⁹ National Association of Manufacturers [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nam.org>.

¹⁰ Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” / Комітет з економічних реформ при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.

й інструмент підвищення конкурентоспроможності та безпеки, а і як базовий елемент суспільства нового типу, що ґрунтується на знаннях¹¹.

Згідно зі Стратегією інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки, в умовах глобалізаційних викликів передбачається низка заходів:

- надання грантів;
- пряме інвестування;
- надання фінансових гарантій;
- стимулювання участі комерційних банків в інвестуванні інноваційної діяльності;
- державне замовлення на розроблення найважливіших новітніх технологій за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки;
- розвиток матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності.

В умовах економії бюджетних коштів реалізація зазначених заходів може бути ускладненою. Тому варто виокремити сфери інноваційних розробок, що стосуються пріоритетних на сьогодні галузей науки і техніки. З огляду на особливості інфраструктурного розвитку та вимоги сучасного соціально-економічного життя країни, до таких сфер можна віднести транспорт та інфраструктуру, енергетику, охорону здоров'я, високі технології промислового виробництва. Фінансове стимулювання до інноваційної діяльності має здійснюватися насамперед за цими напрямками¹².

Зазначимо, що в сучасних умовах обмежених можливостей бюджету щодо фінансування інноваційної діяльності державне втручання має зосередитися на стимулюванні співпраці науки і бізнесу. Тобто держава повинна заохочувати приватний сектор фінансувати інноваційні розробки та впроваджувати їх у виробництво. В Україні слід зміцнювати і розширювати рамки співпраці науки і бізнесу, створювати сприятливі умови для укладання взаємовигідних контрактів між ВНЗ і компаніями – виробниками товарів і послуг. Останніми роками інвестиції в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування зросли з 18 % ВВП у 2009 р. до 18,8 % ВВП у 2011 р. При цьому інвестиції в основний капітал за рахунок коштів Державного бюджету України збільшилися з 0,73 до 1,18 % ВВП, а за рахунок коштів місцевих бюджетів утрималися на рівні 0,46 % ВВП як у 2009 р., так і в 2011 р. (рисунок).

Як бачимо з рисунка, приватні інвестиції становлять найбільшу частку з усіх джерел фінансування у ВВП (7,76 % у 2010 р. та 8,58 % у 2011 р.). У сучасних умовах приватні компанії інвестують переважно в оновлення матеріально-технічної бази виробництва та придбання передових технологій з-за кордону, оскільки іноземні технології виходять на ринок із високим

¹¹ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – С. 37.

¹² *Сорокина Г. П.* Разработка механизма стимулирования и поддержки студенческого предпринимательства / Г. П. Сорокина. – М. : Вестник МГТУ «МАМИ», 2010.

Рисунок. Динаміка інвестицій в основний капітал в Україні, % ВВП

Складено за даними Державної служби статистики України.

рівнем апробації та готовими до використання, а вітчизняні розробки не можуть бути одразу впроваджені у виробничий процес, потребують вдосконалення та вкладання значних коштів у пристосування до реальних умов виробництва. Динаміку показників інноваційної діяльності вітчизняних підприємств наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка показників інноваційної діяльності промислових підприємств, од.

Рік	Кількість освоєних нових видів інноваційної продукції		Кількість упроваджених нових видів технологічних процесів	
	Всього	Із них придбано нових технологій	Всього	Із них маловідходних та енергозберігаючих
2004	3978	252	1727	645
2005	3152	182	1808	690
2006	2408	697	1145	424
2007	2526	1438	1419	634
2008	2446	835	1647	680
2009	2685	1165	1893	753
2010	2408	707	2043	479
2011	3238	872	2510	517

Складено за даними Державної служби статистики України.

Як бачимо з таблиці, динаміка освоєння нових видів інноваційної продукції є неоднорідною. Однак інноваційні розробки мають упроваджуватися промисловими підприємствами за необхідності та бути економічно обґрунтованими на певний момент. Тому в питанні фінансування інновацій-

ної наукової діяльності ключову роль повинна відігравати держава. Лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц зазначає, що бюджетні інвестиції у період переходу економіки від рецесії до економічного зростання створюють підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності економіки, зростання податкових надходжень у майбутніх періодах та збільшення кількості робочих місць¹³.

У Європейському Союзі інноваційні розробки фінансуються здебільшого за рахунок венчурного капіталу. Водночас бюджетні інвестиції спрямовуються в ті напрями, до яких залучити приватні кошти досить важко, що пов'язано зі значними витратами на фундаментальні дослідження, технічне оснащення дослідних центрів, ресурсомісткість виробництва на початкових етапах, тривалий період окупності. У табл. 3 наведено статистику джерел фінансування наукових розробок у деяких країнах ЄС.

Таблиця 3

Фінансування наукових розробок у деяких країнах Євросоюзу за джерелами у 2011 р., %

Країна	Власні кошти підприємств	Державний бюджет	Вищі навчальні заклади	Приватні неприбуткові організації	Кошти іноземних інвесторів
Австрія	45,5	31,8	N/A	0,6	15,9
Великобританія	44,6	32,2	1,3	4,9	17
Данія	60,2	27,6	N/A	3,5	8,7
Естонія	53,2	34,5	0,3	0,1	12
Румунія	37,4	49,1	1,2	0,2	12,1
Словаччина	33,9	49,8	1,8	0,4	14,2
Словенія	61,2	31,5	0,2	0	7
Литва	28,1	42,3	1	0,2	28,5
Латвія	24,8	22,5	1,6	N/A	51
Польща	28,1	55,8	2,4	0,2	13,4
Чехія	46,9	37	0,8	0	15,2
Швеція	58,2	27,5	1,1	2,4	10,9

Складено за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsc00031&language=en>.

Зауважимо, що у 2011 р. значна частина наукових розробок країн ЄС була профінансована з власних коштів підприємств та за рахунок бюджетних коштів. Бюджетні інвестиції на здійснення наукових розробок і досліджень розподіляються згідно із соціально-економічними цілями відповідних

¹³ Comments on Joseph Stiglitz on Inequality [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iwantanewleft.typepad.com/i-want-a-new-left/2012/07/comments-on-joseph-stiglitz-on-inequality.html>.

програм або проектів на підставі спеціальної номенклатури, створеної з метою аналізу та порівняння наукових програм і бюджетів. Найвищий рівень бюджетного фінансування наукових розробок у Польщі – 55,8 %; Словаччині – 49,8; Румунії – 49,1 та Литві – 42,3 %.

У 2011 р. значна частина видатків, зокрема інвестиційних, на науково-дослідну роботу здійснювалася через загальні фонди університетів (2,4 % – у Польщі; 1,8 – у Словаччині; 1,6 – у Латвії; 1,3 % – у Великобританії).

Загалом у 2011 р. у 27 країнах Європейського Союзу на фінансування наукових розробок було перерозподілено 2,03 % ВВП. З них частка власних коштів підприємств становила 1,265 % ВВП; коштів державного бюджету – 0,26; коштів вищих навчальних закладів – 0,49; приватних неприбуткових організацій – 0,02 % ВВП¹⁴.

В Україні у 2011 р. видатки державного бюджету на фундаментальні дослідження та розробки дорівнювали близько 0,43 % ВВП¹⁵. У контексті побудови інноваційної економіки та модернізації національної інфраструктури доцільно зосередити увагу на університетах та науково-дослідних установах як осередку винахідницької активності й дослідницької діяльності.

Враховуючи пріоритети, сформульовані Президентом України у щорічному посланні до Верховної Ради України, та високі вимоги, які висуває сучасне глобальне конкурентне середовище, необхідно здійснити ряд кроків з метою активного залучення інноваційних розробок у виробничий процес і стимулювання приватних підприємств реального сектору економіки до оновлення виробничих фондів. На основі зарубіжного досвіду рекомендовано:

- збільшити перерозподіл частини бюджетного фінансування наукових розробок через спеціалізовані фонди університетів та науково-дослідних установ на підставі подання заявок на проведення досліджень у ключових галузях економіки відповідно до актуальних завдань соціально-економічного розвитку з метою стимулювання інноваційної активності серед молодих науковців;
- запровадити програму державного інвестування процесу модернізації виробництва на підприємствах, що використовують інноваційні розробки як власні, так і замовлені в університетах і науково-дослідних центрах;
- на засадах державно-приватного партнерства із залученням державного середньострокового кредитування розвивати високотехнологічні виробництва.

¹⁴ Research and development expenditure, by sectors of performance % of GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsc00001&language=en>.

¹⁵ Звіт про виконання бюджетів України за видатками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ndfi.minfin.gov.ua>.